

VÝVOJOVÉ PROCESY ZMĚN V SASKO-ČESKO-POLSKÉM POHRANIČÍ

Rick Glöckner, Jan Slavík, Isolde Roch

Tento článek nahlíží na německo-česko-polské pohraničí, jež bylo kvůli své průmyslové minulosti dříve označováno jako „Černý trojúhelník“, z pohledu jeho vývoje, resp. z pohledu řízení procesů změn po roce 1989. Ukazuje se, že zpočátku došlo v sledovaném území k časově posunutému, ale ve svém směřování konvergentnímu vývoji v hospodářské a společenské oblasti. V pozdějších fázích nastoupily odlišné vývojové tendence, jež pramení z rozdílného charakteru probíhajících procesů a z jejich rozdílného vnímání. Nicméně existují společné rysy, jež mohou mít při odpovídajícím využití potenciálů a možností podpory pozitivní dopad na rozvoj celého regionu.

Tento článek vznikl mimo jiné i díky podpoře Grantové agentury České republiky (GAČR) v rámci projektu č. 402 09 0248 „Teoretická analýza interdependencí mezi politikou ochrany životního prostředí, regionální politikou a politikou územního rozvoje“.

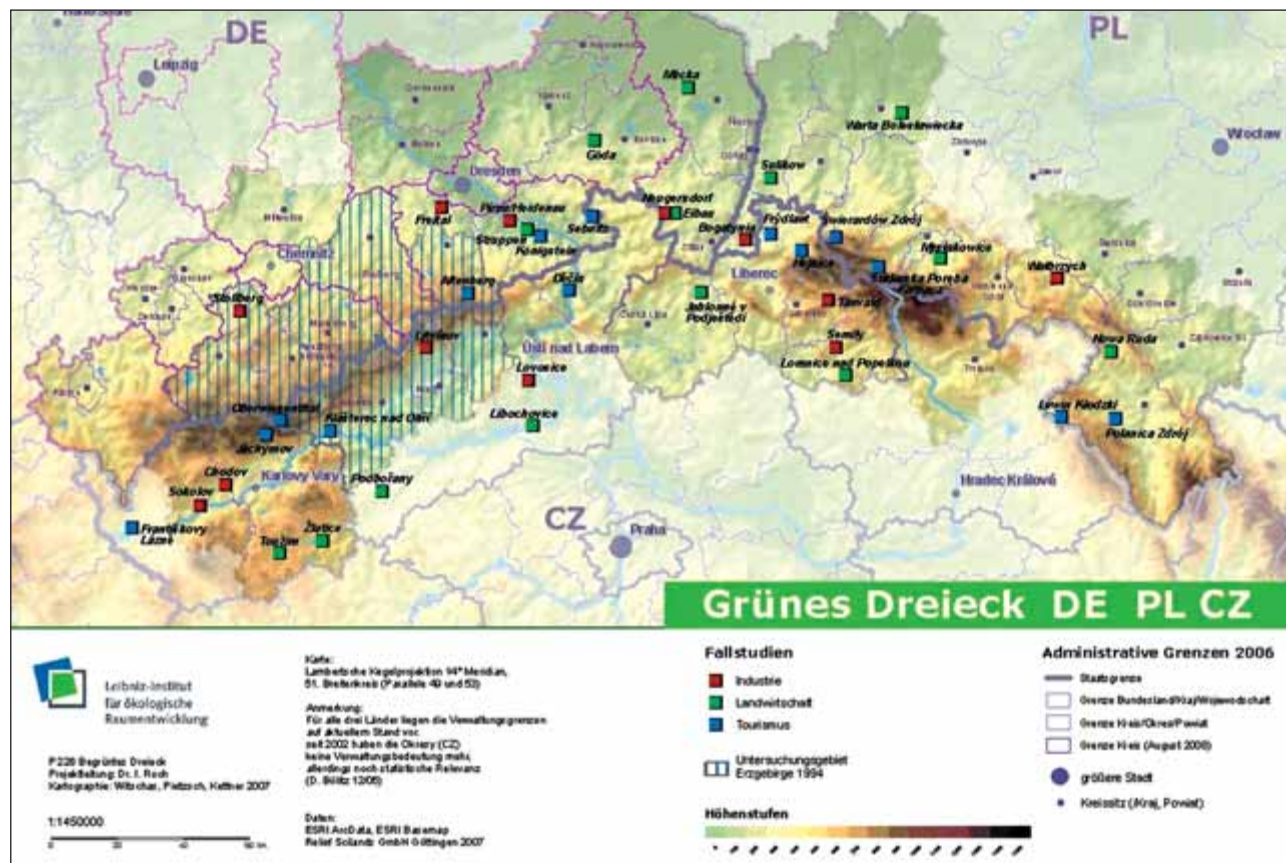
1. Popis projektu IÖR „Begrüntes Dreiländereck“

Projekt „Begrüntes Dreiländereck“, jehož řešitelem je Leibnizův ústav ekolo-

gického územního rozvoje v Drážďanech (Leibniz-Institut für ökologische Raumentwicklung Dresden e. V. – IÖR), hodnotí ve spolupráci s polskými a českými vědeckými pracovníky z Dolnoslezského centra místního rozvoje ve Vratislavi (Dolnośląskie Centrum Rozwoju Lokalnego Wrocław – DCRL) a z Institutu pro ekonomickou a ekologickou politiku Vysoké školy ekonomické v Praze (IEEP) rozvoj česko-německo-polského pohraničí, neboli oblasti, která byla kvůli negativním důsledkům těžby a průmyslu známa v České republice pod názvem

„Černý trojúhelník“. Současně projekt popisuje hlavní cíle rozvoje a procesy k jejich dosažení, jeho úspěchy a překážky i budoucí perspektivy [více viz Roch, 2009].

V monografii, která vyjde na závěr projektu (výhledově v roce 2011), bude podrobně představen průběh vývojových procesů ve všech zkoumaných oblastech (ekologie, ekonomika, sociální oblast) a porovnán s přístupy řízení procesů v jiných evropských pohraničních regionech. Takto získané poznatky mají vyústit v politická do-

Obr. 1: Zkoumaná oblast

Zdroj: Wirschas, Glöckner, IÖR (2010)

poručení Evropské unii a dotčeným zemím a prostřednictvím příslušných opatření přispět k udržitelnému rozvoji zkoumané pohraniční oblasti. Získané zkušenosti mají být dále využity a přeneseny do jiných oblastí.

2. Vymezení a metodika

Zkoumaná oblast zahrnuje na německé straně všechny okresy (německy Kreis) krajů (Regierungsbezirk) Chemnitz a Drážďany (stav před 1. 8. 2008). Na polské straně do analyzovaného území patří pohraniční okresy (polsky powiat) Dolnoslezského vojvodství (polsky województwo dolnośląskie). K české části zkoumané oblasti patří okresy Karlovarského (s výjimkou okresu Cheb), Ústeckého a Libereckého kraje, které přímo hraničí se Saskem, popř. Polskem, a rovněž okres Trutnov (viz obr. 1). Územní vymezení zkoumané oblasti respektuje administrativní hranice vymezující „Černý trojúhelník“ [např. Abraham et al., 2003].

Analýza zkoumané oblasti byla doplněna o případové studie vybraných obcí. Tyto obce byly vybrány podle strukturálních funkcí a následně rozděleny na obce orientované na průmysl, zemědělství a turistický ruch. Cílem tohoto rozdělení bylo zjistit, nakolik se vývoj různých typů sídel po roce 1989 liší a zda určité strukturální předpoklady podminily následný vývoj. Tyto případové studie byly následně podrobeny srovnávací analýze ve vztahu k demografickému a hospodářskému vývoji [viz Glöckner, 2008].

Kromě toho byly v těchto sídlech provedeny expertní rozhovory se starosty, případně jinými autoritami (např. vedoucími stavebních úřadů), aby mohl být kvantitativní pohled na vývojové procesy doplněn i o pohled kvalitativní. Rozhovory probíhaly podle jednotné-

ho scénáře, který zajišťoval srovnatelnost získaných výpovědí v jednotlivých částech zkoumané oblasti. Dále byly vyhodnoceny rozsáhlé statistické údaje a existující literatura. Takto získané informace z Německa, České republiky a Polska v oblasti ekologie/životního prostředí, ekonomiky, sociální oblasti a oblasti nástrojů/řízení procesů byly shrnuty do přehledu, na jehož základě byly navrženy dominantní vývojové fáze, které charakterizují vývojové procesy [viz Roch, 2009]. Vývojové fáze byly poté definovány takto:

- 1989–1993 Mezi vírou v růst a „zdravým poklesem“
- 1994–1999 Restrukturalizace a pokles
- 2000–2005 Stabilizace na nové úrovni

Od roku 2006 lze pozorovat rozdíly v povaze vývojového procesu, přičemž hovoříme o fázi „2006+ divergence“. Předěšlé fáze naopak ukazují konvergentní směry vývoje, i když s časovými posuny.

3. Cíl článku

Cílem tohoto článku je představit pouze vybrané aspekty vývoje v německo-česko-polském pohraničí. Jsou to především demografické a ekonomické procesy, které jsou zkoumány ve vzájemném působení s politickými a finančními nástroji řízení. Základ tvoří kvantitativní a kvalitativní analýzy, jež byly provedeny v rámci projektu „Begrüntes Dreiländereck“, jakož i rešeršní materiály k přednášce uvedených autorů „Wandlungsprozesse in den nationalen Teilräumen aus Sicht der Prozesssteuerung“.¹⁾ Formulované výpovědi byly časově rozděleny podle příslušných fází vývoje, jež byly definovány během zpracování projektu.

4. Vyhodnocení analýzy

4.1 Mezi vírou v růst a „zdravým poklesem“ (1989–1993)

Po politické změně v roce 1989 začaly v celé zkoumané oblasti rychlé strukturální změny. Privatizace v Sasku, kterou prováděla speciálně zřízená instituce – Fond národního majetku (Treuhandaanstalt), byla ke konci této první vývojové fáze v podstatě ukončena. Důsledkem toho bylo rychlé zhroucení ekonomiky a následný vývoj neprobíhal zdaleka tak hladce, jako tomu do jisté míry bylo v druhých dvou částech regionu. Privatizace v tehdejší Československu (později České republice) a v Polsku nebyla v 90. letech ještě zcela ukončena a v porovnání s Německem lze v těchto zemích identifikovat určité rozdíly v pojetí privatizačního procesu, které byly určující pro další ekonomický a institucionální rozvoj.

Pro privatizaci v těchto zemích byla typická především klíčová role občanů. Zatímco v Československu měli občané na privatizaci přímý vliv (podniky byly privatizovány prostřednictvím tzv. kuponů)²⁾, v Polsku byly vybrané podniky umístěny do investičních fondů, na nichž se mohli občané prostřednictvím akcií těchto fondů podílet (fondy byly sice zřízeny státem, ale reálné řízení bylo v rukách profesionálních manažerů) [Holman, 2000; 54]. Důsledkem privatizace velkých průmyslových podniků³⁾ v celé sledované oblasti bylo většinou jejich rozříštění, popř. radikální zmenšení následované uvolněním velkého počtu pracovních sil z této oblasti. Volné pracovní síly na trhu se nemohly znovu začlenit na trh práce, ačkoliv programy jako iniciativa „Arbeit und Qualifikation“ spolkové země Sasko měly důsledky tohoto procesu eliminovat a podpořit opětovnou zaměstnanost.

1) Glöckner, Slavík, Perduta (2009): Přednáška u příležitosti symposia „Perspektivy německo-česko-polského trojzemí – potenciály a strategie“ („Perspektiven für das deutsch-polnisch-tschechische Dreiländereck – Potenziale und Strategien“) v Praze.

2) Byly rovněž založeny investiční fondy bank, investičních společností a soukromých osob, ale jednalo se o soukromé podniky. Občané, kteří vlastnili kupony, je mohli přímo vyměnit za akcie společností nebo je světit investičním fondům [Holman, 2000; 54].

3) V rámci Československa je nutno rozlišovat malou a velkou privatizaci. Malá privatizace probíhala v letech 1991–1993 a v této době bylo v aukcích prodáno 23 000 podniků. Velká privatizace se uskutečnila pod vedením Ministerstva pro privatizaci. Podniky, jež byly privatizovány, spravoval Fond národního majetku (FNM) [Holman, 2000; 49]. Rozdíl v polské a československé privatizaci spočívá v tom, že v Československu předcházela privatizace transformací, zatímco v Polsku tomu bylo naopak (podniky se staly součástí holdingů) [ibid; 51].

Podíl zaměstnaných v průmyslu (kromě stavebnictví) klesl v saských okresech a městech zkoumané oblasti v letech 1991–2004 přibližně o 50–70 %. K největšímu poklesu přitom došlo v prvních letech (1991 a 1992) [Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen, 2010]. Absolutní počet nezaměstnaných v Sasku se ztrojnásobil a podíl nezaměstnanosti, která předtím téměř neexistovala, popř. zůstávala skrytá, dosáhl v této fázi vývoje 16 % [Bundesagentur für Arbeit, 2010]. Stejný vývoj lze pozorovat i v případě Polska, kde ještě na konci roku 1989 hledalo práci „jen“ asi 10 000 lidí (tzv. latentní nezaměstnanost) a zároveň bylo k dispozici přibližně 620 000 volných pracovních míst [Szmídt, 2002]. Již v roce 1990 zažilo polské hospodářství šok, když v důsledku restrukturalizace ekonomiky stoupla nezaměstnanost na 6,5 % (v roce 1993 činila nezaměstnanost již 16,4 %)⁴). Československo v tomto období ještě nebylo postiženo nezaměstnaností v takovém rozsahu (ačkoli existovaly regionální rozdíly)⁵). Tento fenomén se vysvětluje vysokou absorpční schopností terciárního sektoru. V roce 1990 činila nezaměstnanost v Ústeckém kraji 0,67 % (československý průměr byl 0,73 %) a v roce 1993 to bylo „jen“ 4,85 %, tedy pod úroveň Sasku a Dolního Slezska. Teprve od roku 1995 stoupala nezaměstnanost rychleji (až na 16,15 % v roce 2000). Mezi hlavní důvody zvýšení nezaměstnanosti patřil především útlum hlavních odvětví (zejména těžkého průmyslu), neukončená restrukturalizace hospodářství, nepříznivý demografický vývoj, nedostatečná kvalifikace pracovních sil spojená s nižší úrovní vzdělání, větší počet malých obcí a problémy s dopravní infrastrukturou [ČSÚ, 2004].

S ohledem na případové studie se tento proces projevil především v podobě negativního demografického vývoje podmíněného sociální nejistotou, což

se odrazilo v rychle klesající porodnosti a odchodu obyvatel, v případě Sasku zejména do západoněmeckých spolkových zemí, v případě české zkoumané oblasti do pražského regionu. V této fázi poklesl počet obyvatel v saské zkoumané oblasti o 6 % (asi 228 000 obyvatel), v české o 1,5 % (asi 14 000 obyvatel)⁶)⁷). K největšímu úbytku během jednoho roku došlo v roce 1990, kdy od 31. 12. 1989 do 31. 12. 1990 klesl počet obyvatel v Sasku o 3 % (asi 98 000 obyvatel) [Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen, 2010]. Největší úbytky byly v celé sledované oblasti zaznamenány v průmyslových regionech (resp. na průmysl orientovaných obcích), kdy strukturu zaměstnanců silně určoval sekundární sektor (např. Chodov, Lovosice). K velmi negativnímu vývoji došlo také v obcích orientovaných na cestovní ruch, což se nejvíce projevilo v obci Oberwiesenthal, která byla navíc někdejšími centrem výkonnostního sportu bývalé NDR, jehož systém se po roce 1989 rovněž rozpadl [Glöckner, 2008].

Nástroje podpory v celé sledované oblasti, které působily v této fázi, podpořily především obnovu infrastruktury a bytovou výstavbu, rovněž i opatření zaměřená na životní prostředí – výstavbu čistíček nebo přechod na modernější systémy vytápění [Roch, i. E.]. Obecně se nástroje podpory a řízení v ochraně životního prostředí zaměřily na sanaci environmentálních škod, jež vznikly během 70. a 80. let, na vytvoření nového institucionálního a právního rámce a na zahájení trvale udržitelného rozvoje. K prioritám zkoumané oblasti v ČR nepatřilo pouze odstranění znečištění vody (např. v obcích Tanvald, Frýdlant či Hejnice), ale i znečištění ovzduší (např. Semily, Tanvald, Děčín, Frýdlant) a sanace starých ekologických zátěží (např. Lovosice, Semily, Sokolov nebo Podbořany). K dalším strategickým cílům v celé zkoumané oblasti patřilo na počátku 90. let zajištění pra-

covních příležitostí a možností bydlení či postupné zaměření na cestovní ruch. Je nutné současně zdůraznit, že ve sledovaném období chybějí strategické plány rozvoje a obce ve všech třech zemích se zaměřují pouze na řešení operativních problémů.

4.2 Restrukturalizace a pokles (1994–1999)

Tato fáze se vyznačuje nadále se zhoršující hospodářskou situací v celé sledované oblasti. V Sasku zaznamenal pouze sektor stavebnictví přírůsteky ve vztahu k absolutnímu počtu zaměstnaných [Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen, 2010]. To bylo podmíněno především podporou výstavby infrastruktury v oblastech dopravy, bydlení a zásobování. Zejména venkovská sídla s dobrým dopravním napojením ve spádových oblastech větších měst zaznamenala v této fázi v důsledku rozšíření území určeného k výstavbě rodinných domů přírůsteky obyvatelstva, zatímco ve všech ostatních sídlech obyvatel ubývalo [Glöckner, 2008].

Výjimečnost přírůstků obyvatelstva se projevuje v tom, že v letech 1994–1999 klesl počet obyvatel ve sledované oblasti Sasku asi o 3 % (přibližně 105 500 obyvatel). V porovnání s předchozí fází se tedy úbytek zpomalil, nicméně přetrvával. Podíl nezaměstnanosti byl v těchto letech asi o 2 až 3 % vyšší než průměr v celém Sasku. V roce 1996 činila nezaměstnanost ve zkoumané oblasti 18,8 % a v prosinci 1999 19 %, s přechodným maximem téměř 23 % na počátku roku 1998. Nejnižší nezaměstnanost se přitom projevila ve větších městech jako Drážďany či Chemnitz, nejvyšších hodnot naopak dosahovala v dřívě silně industrializovaných a spíše venkovských oblastech [Bundesagentur für Arbeit, 2010]. Věková struktura se zřetelně zhoršovala kvůli přetrvávající nízké porodnosti a odchodu

4) Tyto údaje zahrnují celou zemi, ale na základě Szmídtova šetření (2002) můžeme usuzovat, že tyto údaje dobře odrážejí situaci ve zkoumané oblasti.

5) Od roku 1990 patří Ústecký kraj ke krajům s nejvyšší nezaměstnaností. V roce 1994 činila nezaměstnanost v Ústeckém kraji 5,24 %, v Karlovarském kraji 1,68 % a v Libereckém kraji 2,36 %. Jak je patrné z následujících kapitol, rozdíly se během času dále prohloubily (nejen v porovnání s průměrem České republiky, ale i v porovnání se Saskem a Dolním Slezskem).

6) Ačkoliv tato data jsou za Ústecký kraj, ilustrují dobře i situaci v ostatních krajích české zkoumané oblasti. Také v Libereckém kraji rychle poklesla porodnost. Přesto, že rovněž poklesl počet zemědělců, došlo ke zhoršení přirozeného demografického vývoje. Tomuto vývoji napomohla i migrace. I když se do tohoto regionu přistěhovalo více lidí, než se z něho odstěhovalo, nesehrála migrace v celkovém demografickém vývoji zásadní roli [ČSÚ, 2005]. Negativní demografický vývoj se zastavil až v roce 1993 (např. Frýdlant).

7) V polské části zkoumané oblasti jsou data k dispozici bohužel až od roku 1995.

mladších skupin obyvatelstva, což se jasně ukázalo na zkoumaných případových studiích [Glöckner, 2008].

Tato fáze je v České republice charakterizována druhou vlnou privatizace. V důsledku restrukturalizace podniků se po roce 1995 značně zvýšila nezaměstnanost. To se týkalo zejména zemědělství, průmyslu a těžby surovin, z nichž posledně jmenované odvětví bylo ekonomickou páteří zkoumaného regionu. To vedlo v české ekonomice k rozvinutí značných regionálních rozdílů a obecně k větší diferenciaci mezd. Česká část zkoumané oblasti se vyznačovala značnou strukturální slabostí a dynamika jejího hospodářského rozvoje byla jednou z nejnižších v České republice. Celkově zde převládala velmi nízká podnikatelská aktivita. Dalším faktorem stoupající nezaměstnanosti byla i nižší vzdělanost obyvatel pohraničního regionu, zejména malý počet lidí s vysokoškolským vzděláním.

Demografický vývoj byl v české části sledované oblasti charakterizován dále klesající porodností, jež dosáhla nejnižšího bodu v roce 1999, a pokračujícím stárnutím obyvatelstva, ačkoli věková struktura byla v porovnání s ostatními českými regiony stále ještě relativně příznivá. K negativnímu demografickému vývoji docházelo v důsledku nepříznivého přirozeného přírůstku obyvatelstva (větší počet zemřelých v porovnání se živě narozenými⁸⁾) a konstatní, resp. mírně pozitivní územní migrací obyvatel (především v Ústeckém⁹⁾ a Libereckém kraji¹⁰⁾). Stejně jako tomu bylo v případě Saska, byla i česká část zkoumané oblasti postižena rostoucí nezaměstnaností. Na počátku tohoto období činila nezaměstnanost v Ústeckém kraji 5,24 %, ale koncem roku 1999 stoupla již na 15,92 %¹¹⁾. Regionální rozdíly je možné sledovat nejen v případě nezaměstnanosti jako takové, ale i v případě určitých aspektů tohoto fenoménu

– podílu žen, věku a vzdělání. Z analýzy ČSÚ (2001) vyplývá, že na nezaměstnanosti v Ústeckém kraji se podílejí více ženy, mladí lidé mezi 15–19, resp. 20–24 lety a lidé, kteří absolvovali pouze základní školu, resp. odbornou školu bez maturity. Pro Ústecký kraj bylo rovněž typické, že nezaměstnaní byli bez práce dlouhodobě. Koncem tohoto období byl podíl dlouhodobě nezaměstnaných v Ústeckém kraji 46,2 %, zatímco v Karlovarském kraji to bylo 33,6 % a v Libereckém kraji 32,9 % [ČSÚ, 2001; 19]¹²⁾.

Také na polské straně dále pokračovaly pronikavé hospodářské změny. Tato fáze se v Polsku vyznačovala růstem ekonomiky a rostoucím HDP (asi 5 % ročně) [Dauderstädt, 2004]. Nadále byly sice zavírány větší průmyslové podniky, ale jiné podniky byly modernizovány a adaptovány na nové způsoby hospodaření. V oblasti infrastruktury však nebyla učiněna téměř žádná větší opatření [Buras, 2005]. V polské zkoumané oblasti zůstal přirozený demografický vývoj a migrace negativní, což vedlo k úbytku obyvatelstva (asi o 4,4 % v letech 1995–1999) [Statistical Office of Poland, 2010]. Případové studie obcí orientovaných na průmysl a cestovní ruch tento vývoj zřetelně dokazují (s výjimkou Bogatynie byl přirozený demografický vývoj od počátku 90. let negativní) [Glöckner, 2008]. Uvážíme-li, že počet obyvatel Dolnoslezského vojvodství poklesl v uvedeném období pouze o 2,4 %, ukazuje se, že zkoumaná oblast se musela vyrovnat s podstatně vyššími úbytky. Za hlavní příčiny je možné považovat nevhodnou strukturu ekonomiky a trh práce (současně je třeba dodat, že nezaměstnanost klesla v letech 1997 a 1998 na minimum, a to na přibližně 13 %).

Pokud jde o politické nástroje řízení, pak se zavedením zemského plánu rozvoje v Sasku, přenesením jeho úkolů na regionální plány a s počínajícím zpracováváním plánů využití území

v obcích se dostalo v této fázi do popředí územní plánování. V obcích často ještě převládala víra v růst, docházelo tedy zčásti k přehnanému vyčleňování obytných a průmyslových zón. Plány využití území řady obcí zůstaly v této fázi většinou ještě ve stadiu návrhu a byly tudíž nezávazné. Charakteristickým rysem obecních plánů tak často byla plánovací nejistota.

V České republice bylo v roce 1996 založeno Ministerstvo pro místní rozvoj a v roce 1998 byly formulovány „Zásady regionální politiky ČR“. S pomocí těchto zásad měla být uplatňována národní realizace regionální politiky EU, což platilo i pro přípravu vstupu České republiky do EU. Cílem této politiky bylo minimalizovat pokles hospodářsky a strukturálně slabých regionů během transformace [Kozlová et al., 2007; 4].

Hlavní směry české regionální politiky se tedy soustředily na podporu hospodářsky slabých regionů, vertikální a horizontální součinnost všech relevantních aktérů a komplementární součinnost evropské i národní podpory a endogenních rozvojových impulzů regionů [ibid]. Tato podpora se ve zkoumané oblasti odrazila v rostoucích investicích do dopravní infrastruktury (podpora pracovní mobility), v odsiřování elektráren (např. v Sokolově, Chodově), v plynofikaci (Lovosice, Toužim), ve výstavbě městské kanalizace (např. Toužim nebo Jablonné v Podještědí) či v rozvoji cestovního ruchu (např. Lomnice nad Popelkou).

Pro budoucí vývoj v Polsku byl důležitý nový zákon o plánování, který vstoupil v platnost v roce 1994 s cílem zavést nové druhy plánů, které by nahradily socialistické plánování. Existovala řada starých plánů, které charakterizovala politika rychlé suburbanizace (růstu). Až do další novelizace zákona v roce 2003 sloužily tyto plány jako orientační [Piotr, 2005]. V důsledku schvále-

8) Zatímco v Ústeckém kraji vykázal okres Chomutov pozitivní přirozený demografický vývoj, v Libereckém kraji to byl okres Česká Lípa. V ostatních okresech lze v tomto období zaznamenat vyšší počet zemřelých než živě narozených.

9) Počet obyvatel stoupl do roku 1999 o 0,18 % [ČSÚ, 2005].

10) Konstantní, resp. slabě pozitivní saldo migrace v Libereckém kraji nicméně nemohlo vyrovnat negativní demografický vývoj.

11) Ostatní kraje nebyly postiženy nezaměstnaností takového rozsahu – v Karlovarském kraji byla nezaměstnanost v roce 1995 2,1 %, v roce 1999 9,0 %; v Libereckém kraji to bylo v roce 1995 2,5 % a v roce 1999 7,8 %.

12) Specifické charakteristiky nezaměstnanosti ve zkoumané oblasti potvrzují i případové studie. Nezaměstnanost jsou postiženy regiony, které byly zaměřeny především na těžký průmysl (Sokolov, Chodov nebo Litvínov).

ni zákona o zvláštních hospodářských zónách z roku 1994 vznikly první tyto oblasti v Dolním Slezsku. V současné době existují ve zkoumané oblasti dvě zóny – Walbrzych a Kamienna Góra.

4.3 Stabilizace na nové úrovni (2000–2005)

V Sasku se v této fázi hospodářství stabilizovalo, což bylo provázeno vytvářením konkurenceschopných klastrů, jako například v automobilovém průmyslu a strojírenství v jihozápadním Sasku a v oboru mikroelektroniky v Drážďanech. K této stabilizaci však došlo na podstatně nižší úrovni než v roce 1989 [Roch, i. E.]. Dříve rostoucí sektor stavebnictví opět poklesl, což bylo podmíněno změnou zaměření podpory a orientací plánů na demolic a koncentraci (např. program „Stadtumbau Ost“ – „Přestavba měst na východě“). V důsledku toho došlo rovněž ke zvratu v růstu obyvatelstva v dříve ještě rostoucích venkovských oblastech (viz případové studie vybraných obcí), popř. k jeho stagnaci [Glöckner, 2008].

Také v případě České republiky je tato fáze charakterizována stabilizací ekonomických, ekologických a sociálních podmínek. Přes pozitivní vývoj v ekologických otázkách a kvalitě života vykázaly dotčené okresy pohraničního regionu (v celostátním srovnání) jen podprůměrný hrubý domácí produkt. Co lze hodnotit pozitivně, je kladný vývoj počtu hospodářských jednotek (resp. vzrůstající intenzita podnikatelské aktivity). Zatímco

co v Ústeckém a Karlovarském kraji jejich počet vzrostl (o 19 %, resp. 24,4 %), v Libereckém kraji zůstal počet hospodářských jednotek konstantní [ČSÚ, 2006]¹³⁾. Ještě v tomto období byl pro strukturu hospodářství velmi důležitý průmysl (v průmyslu pracovalo přibližně 30 % lidí, v některých regionech i více – například ve Varnsdorfu) [ibid]. K důležitým aspektům regionálního rozvoje ve zkoumané oblasti (například co do důvodu podpory atraktivitu regionu) patřily tyto aspekty: a) úroveň stavebnictví¹⁴⁾, popř. výstavba nových bytů¹⁵⁾; b) kvalita a hustota dopravní sítě¹⁶⁾; c) rekreační kapacity pro cestovní ruch¹⁷⁾.

Negativní demografický vývoj v Sasku přetrvával navzdory hospodářské stabilizaci, jelikož nebyl k dispozici dostatek pracovních míst. Počet obyvatel i počet porodů v této fázi klesly přibližně o 4 %. V letech 2000–2005 zůstal podíl nezaměstnanosti ve zkoumané oblasti v průměru na 19–20 %, tedy většinou asi o 1 % vyšší než saský průměr [Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen, 2010].

V české části zkoumané oblasti došlo rovněž k negativnímu demografickému vývoji¹⁸⁾. Počet obyvatel klesl v důsledku negativního přirozeného přírůstku (především v obcích Toužim, Semily, Lovosice nebo Libochovice) a negativní územní migrace (např. v obcích Toužim, Chodov, Žlutice, Frýdlant, Semily nebo Děčín)¹⁹⁾. Také v tomto období existují patrné rozdíly v nezaměstnanosti mezi Ústeckým krajem a ostatními

kraji. Zatímco v Ústeckém kraji byla v roce 2005 nezaměstnanost na úrovni 15,14 % (v roce 2000 činila 16,15 %), v Libereckém kraji to bylo 7,73 % (resp. 6,44 %) a v Karlovarském kraji 10,28 % (resp. 8,02 %) [ČSÚ, 2006]²⁰⁾.

Po pozitivním hospodářským vývoji v předešlé fázi vstoupilo Polsko do fáze stagnace se stoupající nezaměstnaností, podmíněné nedostatečnou hospodářskou dynamikou. V Dolnoslezském vojvodství vzrostla nezaměstnanost z 21,3 % (2000) na maximum 26 % v letech 2002–2003. Po dosažení tohoto maxima v dalších letech lehce klesala, do roku 2005 na hodnotu 22,8 % [Eurostat, 2010]. Počet obyvatel v polské části zkoumané oblasti se snížil asi o 2 % (přibližně o 26 900 obyvatel) [Statistical Office of Poland, 2010]. Negativní demografický vývoj v obcích zaměřených na průmysl a cestovní ruch však zeslábl. Přirozený demografický vývoj se zlepšuje především tam, kde se usídlily nové podniky. Široký rozmach zažívá soukromá bytová výstavba.

Přetrvávající procesy poklesu obyvatelstva byly v této fázi v Sasku více zohledněny v plánování. Plány využití území byly ve sledovaném území značně přepracovány a schvalovány, čímž byla dána plánovací jistota na úrovni obcí. Novelizací spolkového zákona o územním plánování (Bundesraumordnungsgesetz) v Sasku vznikla nutnost přepracovat zemský rozvojový plán, který měl silněji reflektovat dané hospodářské a demografické poměry.

- 13) V této souvislosti je nutno uvést, že počet hospodářských jednotek je určen regionálně. Počet klesá v regionech s vysokou nezaměstnaností a také v regionech, které řešily dlouhodobé strukturální problémy (např. Bilina, Litvínov, Most, Kadaň). Nejvyšší intenzitu podnikatelské aktivity vykazují regiony, v nichž se nacházejí největší sídla (kvůli vyšší kupní síle), kde jsou kvalifikovaní pracovníci a kde zároveň existuje dobré dopravní spojení [ČSÚ, 2006b].
- 14) Podíl stavebnictví ve zkoumané oblasti mezi lety 2000–2005 stoupl (např. v Ústeckém kraji o 38,8 % a v Karlovarském kraji o 27,3 %). Případové studie však tento vývoj bohužel nepotvrzují.
- 15) Stav bytové výstavby lze zjistit na základě koeficientu kontinuity bytové výstavby (jde o podíl dokončených bytů ke 100 započatých bytů). Průměrná hodnota v Ústeckém kraji činí 73,5 % (nejvyšší hodnotu vykázaly okresy Ústí nad Labem a Chomutov) a v Karlovarském kraji 70,1 % (nejvyšší hodnotu vykázal okres Sokolov). V Libereckém kraji nejsou tyto údaje ještě k dispozici [ČSÚ, 2006].
- 16) Podle odhadu ČSÚ (2006) má ve zkoumané oblasti nejlepší podmínky k rozvoji Ústecký kraj – dopravní síť je kvalitní a dostatečně hustá. V Karlovarském a Libereckém kraji nemá dopravní síť dostatečnou kvalitu ani hustotu. [ČSÚ, 2006].
- 17) Z případových studií vyplývá, že počet lůžek buď klesl (např. Lovosice, Děčín, Frýdlant, Semily, Jáchymov, Toužim), nebo se nezměnil (Jablonec v Podještědí, Chodov, Žlutice). To potvrdila i statistika ČSÚ (2006). V Ústeckém kraji klesl počet lůžek o 11 %, v Karlovarském kraji o 18,2 % stoupl (především kvůli vzrůstajícímu významu lázní). Liberecký kraj hlásí také pokles kapacity ubytovacích zařízení o 1,4 %.
- 18) Kromě negativního růstu počtu obyvatel se negativně vyvinula i věková struktura. Téměř ve všech případových studiích klesl počet obyvatel ve věku 0–29 a 40–54 let, naopak stoupl počet lidí ve věku 30–39, resp. starších 55 let. Tato skutečnost se odráží především na trhu práce.
- 19) Negativně je nutno hodnotit negativní migraci mladších lidí (20–34 let) nebo nepříznivou vzdělanostní strukturu (podíl lidí s vysokoškolským vzděláním je pod průměrem České republiky). Vzdělanostní strukturu ovlivňuje přítomnost větších obcí, které plní funkci pólů rozvoje v regionu – je-li v regionu administrativní centrum, je i počet vysokoškolsky vzdělaných lidí vyšší [ČSÚ, 2006; 27].
- 20) Z případových studií vyplývá, že téměř ve všech zkoumaných okresech nezaměstnanost do roku 2004 stoupala a po roce 2005 klesala (v obci Lovosice klesala nezaměstnanost proporcionalně).

Pro sasko-polské a sasko-české pohraničí byly na základě programů INTERREG IIIA/ PHARE CBC vypracovány tzv. „Joint Programming Documents“ (společné programové dokumenty), které poprvé formulovaly společné cíle pro tyto oblasti na období 2000–2006. Byly zaměřeny na prorůstové strategie a podporu integrace a strukturálních změn [Riedel, 2001].

V roce 2003 byl v Polsku schválen nový zákon o plánování, jenž stanovil právní závaznost „místního plánu“. Tyto plány na využití ploch však nebyly často zpracovány, jelikož to bylo drahé a časově náročné. Namísto toho byl rozvoj řízen „správnými rozhodnutími“, což však s sebou přinášelo řadu problémů (např. korupce). Neexistence plánů kromě toho vyvolávala nejistotu co do dalšího rozvoje [Piotr, 2005].

4.4 Divergence 2006+

Tato fáze je na základě prognóz v celé sledované oblasti charakterizována dalším, především demografickým poklesem. Do roku 2020 se počítá s úbytkem obyvatelstva v Sasku přibližně o 10 % [Banse, Jerabek, i. E.]. Aby se čelilo tomuto procesu, byla v Sasku mimo jiné provedena v roce 2008 funkční reforma, jejíž součástí byla i reforma správy. Podruhé se tak po letech 1994/96 zmenšil počet okresů (Landkreise), což mělo zajistit efektivnější a štihlejší státní správu a reagovat tak na demografický vývoj. V plánování se sází na koncentraci a uplatňování tzv. „majákové politiky“ („Leuchtturmpolitik“) jako prostředku generování rovnocenných životních podmínek [Roch, i. E.]. Na tyto procesy reagují rovněž ustanovení nově přepracovaného zemského rozvojového plánu, který vstoupil v platnost roku 2006.

Očekávané snížení výkonu ekonomiky se ukazuje např. na krizi v oblasti mikroelektroniky v Drážďanech a rovněž ve strojírenství a automobilovém průmyslu, jejichž konkurenceschopnost se navíc dostává pod tlak v důsledku všeobecné hospodářské

krize [Roch, i. E.]. Obecně se ekonomická činnost v Sasku od roku 2004 rozvíjí zřetelně méně dynamicky než ve zkoumaných oblastech nových členských zemí EU – České republiky a Polska. Již v předchozích letech byl saský HDP na úrovni celoněmeckého průměru, takže již nemůže být řeč o procesu „dohánění“ v hospodářství zkoumané oblasti vzhledem k německému standardu [Pohl, 2000].

V české části zkoumané oblasti se projevuje pokračující stárnutí²¹⁾ obyvatelstva, dále stoupající nezaměstnanost²²⁾ a zčásti podprůměrná podnikatelská aktivita (včetně velmi nízké atraktivnosti regionu pro zahraniční investory). Výjimkou jsou lokality v blízkosti hranic, jakými jsou Liberec, Lovosice aj. [Banse, Jerabek, i. E.], které přitahují investory i obyvatelstvo. Tento nedostatek podnikatelské činnosti je způsoben především nedostatkem kvalifikovaných pracovních sil, což se negativně projevuje tím, že v sledované oblasti nehledají sídlo podniky moderních hospodářských odvětví. Negativním průvodním jevem tohoto vývoje je nedostatek vysokých škol a univerzit, jakož i velmi nízké výdaje na vědu a výzkum ve zkoumané oblasti. Zároveň dochází k dalšímu poklesu aktivit v tradičních průmyslových odvětvích (těžba, strojírenství, keramický, sklářský, textilní průmysl). Proto bude nutno i v české části zkoumané oblasti dlouhodobě počítat s relativně vysokou nezaměstnaností.

V polské části sledovaného území je možné očekávat další hospodářský růst. Nezaměstnanost značně klesá, od roku 2004 do roku 2008 z přibližně 22 % na pouhých 10 %²³⁾. Lze identifikovat stabilní nárůst nových investic, což je částečně podmíněno nadcházejícím mistrovstvím Evropy ve fotbale, jež se bude konat v Polsku a na Ukrajině v roce 2012. Jedním z míst, kde budou některé zápasy sehrány, je město Vratislav poblíž polské zkoumané oblasti.

Sasko bylo a nadále je oblastí nejvyšší podpory (dotační období 2007–2013)

a dostává přibližně 11,7 % prostředků EU, jež jsou v Německu vynakládány na politiku soudržnosti. Zaměření podpory se změnilo směrem od sáňacích k proaktivním a preventivním opatřením. To se projevuje například v rozdělení prostředků z ERDF. Jejich největší část podporuje oblast inovace vědy a výzkumu a rovněž konkurenceschopnost.

Regionální operační programy (ROP NUTS II Severozápad a ROP NUTS II Severovýchod), jež se svým regionálním charakterem podílejí na české zkoumané oblasti, disponují na období 2007–2013 prostředky ve výši přes 746 resp. 656 mil. € ze strukturálních fondů EU. Z celkových prostředků 26,7 mil. €, jež jsou v rámci politiky soudržnosti EU k dispozici pro Českou republiku, má být přibližně 1/5 použita na dopravní infrastrukturu [Neubert, 2007].

Pro dotační období 2007–2013 je v Polsku v rámci Operačního programu „Dolní Slezsko“ k dispozici přibližně 1,56 mil. €. Z ERDF je k dispozici 1,21 mil. €, což činí pro celé Polsko přibližně 1,8 % z celkových prostředků EU na politiku soudržnosti.

Dosavadní programové dokumenty o přeshraniční spolupráci s Polskem, resp. Českou republikou pokračovaly na základě programů Cíle 3, které běží od roku 2007 do roku 2013 [SMWA, 2009]. Sasko a Česká republika mají na podporu přeshraniční spolupráce do roku 2013 k dispozici přibližně 207 mil. € z ERDF [SAB, 2009b]. Pro sasko-polské pohraničí lze do roku 2013 investovat kolem 99 mil. € [SAB, 2009a].

5. Závěr

Ve zkoumané oblasti Saska proběhly hospodářské a politické strukturální změny nesmírně rychle, nevedlo to však ani k trvale udržitelnému konkurenceschopnému hospodářství, ani ke stabilnímu, vyrovnanému demografickému vývoji. Spíše se projevi-

21) Do roku 2020 se dále zhorší přirozený demografický vývoj ve všech regíonech zkoumané oblasti (podíl živě narozených a zemřelých) [ČSÚ, 2010].

22) Především v souvislosti s hospodářskou krizí v roce 2009. Ačkoliv do roku 2008 nezaměstnanost klesala, v roce 2009 počet nezaměstnaných opět stoupl (v Ústeckém kraji na 13,61 %, v Libereckém kraji na 11,24 %, v Karlovarském kraji na 11,07 %).

23) Statistical Office of Poland (www.stat.gov.pl).

ly procesy poklesu ve všech ekonomických a demografických aspektech. Až na několik málo výjimek klesl počet obyvatelstva, přetrvávala migrace za hranice spolkové země a věková struktura se měnila směrem k přestárlé společnosti. Tam, kde došlo k usídlení ekonomických subjektů a živností, se tak dělo většinou v nedostatečně míře. Díky tomu nemohly být tedy využity všechny volné pracovní síly a nezaměstnanost ve zkoumané oblasti značně přesahovala saský průměr.

Stejně negativní tendence byly typické i pro českou a polskou část zkoumané oblasti. Ačkoliv v 90. letech začal pozitivní proces ekonomické a demografické transformace, je budoucí vývoj charakterizován mnohými nejistotami (např. mezinárodní hospodářská krize v letech 2008–2009), což má za následek oslabení pozitivního vývoje²⁴. Provedené rozhovory potvrzují, že pozitivní demografický vývoj bude záviset na migraci, což vyvolá strategické aktivity ke zvýšení atraktivity regionu (investice obcí do nových bytů, investice do dopravní infrastruktury, nová pracovní místa, vyšší kvalita životního prostředí atd.).

Ve všech třech částech zkoumané oblasti došlo tedy v letech 1989–2005 ke stejnému vývoji, jehož časový průběh a úspěšnost se však zčásti značně lišily. Přesto, že procesy probíhaly v zásadě stejně, lze zejména na počátku poslední fáze vývoje v roce 2006 identifikovat stále silnější odlišné tendence, jelikož každá část zkoumané oblasti má své specifické historicky podmíněné předpoklady, jež určují cílové představy, vyhlídky a překážky rozvoje [Jurczek, 2007].

Rozhovory provedené ve zkoumané oblasti rovněž ukázaly, že počáteční víra v růst zeslábla v průběhu druhé, nejpozději třetí fáze vývoje a zčásti předimenzované plány výstavby bytů a průmyslových zón byly zase zrušeny. Mnohé plány na využití ploch byly v obcích dokončeny a schváleny (resp. znovu schváleny) až v třetí fázi vývoje. Nástroje podpory EU (INTERREG,

ERDF aj.), spolkové a zemské, v případových studiích měly značný účinek a byly také ve velké míře používány, přičemž byly v obcích prokazatelné dva různé přístupy. Jednak existoval přístup ucházet se pokud možno o co nejvíce prostředků podpory, na druhé straně byly také případy, kdy byly nejprve stanoveny cíle rozvoje a poté se cíleně hledaly možnosti podpory. Příslušný užitek, resp. úspěch při získávání podpory byl zčásti značně závislý na angažovanosti osobností místní, případně zemské politiky, které měli zájem na rozvoji dané obce.

Kdyby některé části zkoumané oblasti na základě dotační politiky EU v budoucnu nastoupily cestu „phasing-out“, jako tomu v současné fázi již je v případě Lipska (Direktionsbezirk Leipzig), divergence v ekonomickém a demografickém vývoji na území někdejšího „Černého trojúhelníku“ patrně ještě více zesílí²⁵. Nejen z tohoto důvodu by se měly hledat cesty, jak podporovat přeshraniční spolupráci mezi Saskem, Českou republikou a Polskem (nad rámec projektů, které jsou financovány EU – INTERREG nebo Cíl 3). Pouze podpora dlouhodobé spolupráce založené na dobrých vztazích, bez závislosti na financování z EU, skýtá potenciál pro oblast někdejšího „Černého trojúhelníku“.

Použité zdroje:

ABRAHAM et al. *Gemeinsamer Bericht zur Luftqualität im Schwarzen Dreieck 2002*. Sächsisches Landesamt für Umwelt und Geologie, Dresden 2003.

BANSE, J. – JERABEK, M. (i. E.). Sozioökonomische Entwicklungsverläufe unter Berücksichtigung der Bevölkerungsentwicklung und des Arbeitsmarktes. In: *JERABEK, M. – ROCH, I. (i. E.) (Hrsg.): „Grenzübergreifende ökologische Regionalentwicklung“*. Acta Universitatis Purkynianae der Jan-Evangelista-Purkyne-Universität Ústí nad Labem. Tagungsband (bude teprve publikováno).

BUNDESAGENTUR FÜR ARBEIT. *Kreisdaten*. 2010 [cit. 2010-04-24]. Dostupné z: <<http://www.pub.arbeitsagentur.de/hst/services/statistik/detail/q.html>>.

BURAS, P. (Hrsg.). *Polens Weg von der Wende bis zum EU-Beitritt*. Hohenheim-Verlag, Stuttgart und Leipzig. 2005.

ČSÚ. *Porovnání krajů – vybrané ukazatele 1995–2000*, kód publikace 1370-01. 2001 [cit. 2010-04-24]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2001edicniplan.nsf/publ/1370-01-za_1995_2000>.

ČSÚ. *Vývoj nezaměstnanosti v Ústeckém kraji od roku 1990*. 2004 [cit. 2010-04-24]. Dostupné z: <<http://www.ustinadlabem.czso.cz/xu/edicniplan.nsf/p/13-4208-04>>.

ČSÚ. *Demografický vývoj Libereckého kraje 2005*. 2005 [cit. 2010-04-24]. Dostupné z: <<http://www.liberec.czso.cz/xl/edicniplan.nsf/kapitola/13-5106-05-2005-005>>.

ČSÚ. *Regionální rozdíly v demografickém, sociálním a ekonomickém vývoji Ústeckého kraje v letech 2000 až 2005*. 2006 [cit. 2010-04-24]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/xu/edicniplan.nsf/p/13-4236-06>>.

ČSÚ. *Projekce obyvatelstva v krajích a oblastech ČR do roku 2065*. 2010 [cit. 2010-04-24]. Dostupné z: <<http://www.ustinadlabem.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/4021-10>>.

DAUDERSTÄDT. Transformation und Integration der Wirtschaft der postkommunistischen Beitrittsländer. In: *BUNDESZENTRALE FÜR POLITISCHE BILDUNG: Aus Politik und Zeitgeschichte – Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament, vom 02.02.2004*. Bonn, S. 15–24. Dostupné z: <<http://www1.bpb.de/files/PTPLAI.pdf>> vom 11. 02. 2010.

EUROSTAT. *Metadata*, 2010 [cit. 2010-04-24]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>.

GLÖCKNER, R. *Entwicklungsverläufe ausgewählter Siedlungstypen im Vergleich – Ein Beitrag zur Evaluation umweltschonender Sanierungs- und Entwicklungsprozesse des deutsch-polnisch-tschechischen Dreiländerecks*. Diplomarbeit, vorgelegt an der TU Dresden, Institut für Geographie, Lehrstuhl für Wirtschafts- und Sozialgeographie Ost- und Südosteuropas. 2008.

GLÖCKNER, R. – SLAVIK, J. – PERDUTA, J. *Wandlungsprozesse in den nationalen Teilräumen aus Sicht der Prozesssteuerung*. Prezentace na sympoziu „Perspektiven für das deutsch-polnisch-tschechische Dreiländereck – Potenziale und Strategien“, 12. květen 2009, Praha.

HOLMAN, R. *Transformace české ekonomiky: v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy*. Praha: CEP, 2000.

JURCZEK, P. – MÜLLER, G. *Zukünftige Entwicklungschancen und -probleme im deutsch-tschechischen Grenzraum, Beiträge zur Kommunal- und Regionalentwicklung*, Heft 46, Chemnitz, 2007.

KOZLOVÁ, M. – NEVRTAL, L. – PROCHÁZKA, P. – VOTRUBOVÁ, Z. *Komparace charakteru regionální politiky před vstupem a po vstupu ČR do EU*. Working Paper č. 21, FSS MU Brno, 2007, [cit. 2010-04-24]. Dostupné z: <http://www.iips.cz/data/files/Analyzy_Working_Papers_pdf/kozlova-komparace-charakteru-rp.pdf>.

NEUBERT, M. *Zahlreiche Operative Programme für Tschechien aus EU-Fonds* (12.11.2007). [cit. 2009-07-09]. Dostupné z: <<http://www.tschechien-online.org/news/10466-zahlreiche-operative-programme-tschechien-eu-fonds/>>.

24) Dopady nečekaných ekonomických problémů jsou větší ve strukturálně oslabených regionech, jež jsou přes diverzifikaci ekonomiky v 90. letech závislé na průmyslu a zemědělství.

25) V české a polské části zkoumané oblasti takový případ v nejbližších letech nenastane (v České republice se riziko „phasing out“ obecně týká Plzeňského kraje, jenž se však nachází mimo zkoumanou oblast).

PIOTR, L. Stadtentwicklung in Polen, In: Altrock, U. – Güntner, S. – Hunning, S. – Peters, D. (Hrsg.). *Zwischen Anpassung und Neuerfindung – Raumplanung und Stadtentwicklung in den Staaten der EU-Osterweiterung, Reihe Planungsgrundschau*, Band 11, Berlin 2005.

POHL. Die unvollendete Transformation – Ostdeutschlands Wirtschaft zehn Jahre nach Einführung der D-Mark. In: *Wirtschaft im Wandel 08/2000*. IWH Halle. [cit. 2010-02-15]. Dostupné z: <<http://www.iwh-halle.de/d/publik/wiwa/8-00.pdf>> vom 15. 02. 2010.

RIEDEL, J (Hrsg.). *Eu-Osterweiterung und deutsche Grenzregionen – Strukturpolitik und Raumplanung in den Regionen an der mitteleuropäischen EU-Außengrenze zur Vorbereitung auf die EU-Osterweiterung*, ifo Dresden Studien 28/1, Ifo-Institut für Wirtschaftsforschung, München, 2001.

ROCH, I. Entwicklungsphasen im sächsisch-böhmisch-schlesischen Dreiländereck. In: JERABEK, M. – ROCH, I. (i. E.) (Hrsg.): „*Grenzübergreifende ökologische Regionalentwicklung*“. Acta Universitatis Purkynianae der Jan-Evangelista-Purkyne-Universität Ústí nad Labem. Tagungsband (bude teprve publikováno).

Sächsische Aufbaubank (SAB) (a). Für Sachsen und Polen. Dla Polski i Saksonii. Das Operationelle Programm der grenzübergreifenden Zusammenarbeit Sachsen-Polen 2007–2013 startet mit der Förderung grenzübergreifender Projekte, Pressemitteilung vom 14. 05. 2009. [cit. 2009-07-09]. Dostupné z: <http://www.sab.sachsen.de/de/sab/pp/presse/detail_pm_7872.html>.

Sächsische Aufbaubank (SAB) (b). „Ahoj sousede. Hallo Nachbar.“ - Weitere 15 sächsisch-tschechische Projekte bestätigt, Pressemitteilung vom 27. 05. 2009. [cit. 2009-07-09]. Dostupné z: <http://www.sab.sachsen.de/de/sab/pp/presse/detail_pm_7936.html>.

Sächsisches Staatsministerium für Wirtschaft und Arbeit (SMWA). Wirtschaft, Arbeit und Verkehr. 2009 [cit. 2009-07-01]. Dostupné z: <http://www.smwa.sachsen.de/de/Foerderung/Ziel_3_Interreg_III_A/18293.html#block1>.

STATISTICAL OFFICE OF POLAND. *Metadata*, 2010 [cit. 2010-04-24]. Dostupné z: <http://www.stat.gov.pl/bdren_n/app/strona.indeks>.

STATISTISCHES LANDESAMT DES FREISTAATES SACHSEN (2010): *Metadata*, [cit. 2010-04-24]. Dostupné z: <<http://www.statistik.sachsen.de/genonline/online/logon>>.

SZMIDT, C. *Labour Market Situation and Unemployment in Poland*, II. International Conference. Human resource management in Europe: Trends and Challenges, Athens October 2002.

*Dipl. Ing. Rick Glöckner
prof. Dr. agr. Isolde Roch
Leibniz-Institut für ökologische Raumentwicklung (IÖR)
Dresden*

*Ing. Jan Slavík, Ph.D.
Institut pro ekonomickou a ekologickou politiku
při Národohospodářské fakultě
VŠE v Praze*

ENGLISH ABSTRACT

Development Processes of Change in the Saxonian-Bohemian-Polish Border Region, by Rick Glöckner, Jan Slavík and Isolde Roch

This article deals with the German-Czech-Polish borderland, formerly called the Black Triangle due to its industrial past, from the viewpoint of its development and that of the management of the change processes after 1989. It seems that the region first witnessed a rather delayed but, in its bearings, convergent economic and social development. Later on, varied trends took over, caused by the diversity of the ongoing processes and the ways in which they were perceived. Nevertheless, there are still common features which may have a positive impact on the development of the whole region if their potential is properly supported and utilized.